

سنجش و ارزیابی میزان پایداری اجتماعی در کلان شهر مشهد، با تأکید بر پنج محله مورد مطالعه

محمدرحیم رهنما^۱، *سیدمصطفی حسینی^۲

^۱استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد
^۲باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد مشهد، دانشگاه آزاداسلامی، مشهد، ایران
تاریخ دریافت: ۹۳/۱۲/۴؛ تاریخ پذیرش: ۹۴/۳/۵

چکیده

امروزه ابعاد اجتماعی توسعه به دلیل فراهم‌سازی زمینه‌های پیشرفت در سایر ابعاد توسعه پایدار، اهمیت ویژه‌ای دارد. بر این اساس، در این پژوهش به بررسی و سنجش میزان پایداری اجتماعی شهر مشهد با تأکید بر محلات نمونه پرداخته شده است. این پژوهش به لحاظ هدف از نوع کاربردی است و با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. در این پژوهش ابتدا از طریق مطالعات کتابخانه‌ای، عوامل و پارامترهای مؤثر بر پایداری اجتماعی در ۵ مفهوم و ۱۴ شاخص تعیین و تعریف عملیاتی شدند. سپس پنج محله بر اساس ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی به روش نمونه‌گیری تصادفی از سطح شهر مشهد انتخاب و با استفاده از ابزار پرسش‌نامه اطلاعات مورد نیاز از ۳۲۳ خانوار ساکن در محلات نمونه جمع‌آوری شده است. در مرحله بعد با تلفیق هر گویه در شاخص مربوطه و مجدداً با ترکیب شاخص‌های هر مؤلفه با یکدیگر در محیط نرم‌افزاری SPSS، ماتریس اولیه تصمیم‌گیری تشکیل گردید. سپس ضمن تعیین وزن مؤلفه‌های پایداری اجتماعی با بهره‌گیری از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی، از طریق روش الکترون وضعیت محلات مورد مطالعه از نظر مؤلفه‌های پایداری اجتماعی مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفت. نتایج حاصل از تحقیق نشان داد که محلات مورد مطالعه از نظر پایداری اجتماعی سطوح متفاوتی دارند؛ به طوری که محله جاهد شهر و سرافرازان در جایگاه اول و دوم از نظر پایداری اجتماعی، محله جانبازان و بهشتی در جایگاه سوم و محله نیزه در جایگاه چهارم از نظر پایداری اجتماعی قرار دارند. همچنین براساس نتایج حاصله مؤلفه برابری اجتماعی با اهمیت ترین مؤلفه در بین مؤلفه‌های مورد مطالعه است. براساس نتایج حاصل از تحقیق مواردی از جمله ایجاد تعادل اجتماعی و فضایی در توزیع و دسترسی به خدمات و تسهیلات شهری، ارتقای سطح رضایت از مسکن از طریق برنامه‌های تأمین مسکن، افزایش برنامه‌های فرهنگی، ایجاد و گسترش حس هویت مکانی و محله‌ای برای ساکنان، بهره‌گیری از شاخص‌های ارتقا امنیت از طریق طراحی کالبدی و افزایش حضور پلیس و قابل‌رؤیت ساختن فضاهای عمومی می‌تواند نقش موثری در ارتقای سطح پایداری داشته باشد.

واژه‌های کلیدی: پایداری اجتماعی، محله، فرآیند تحلیل سلسله مراتبی، روش الکترون، شهر مشهد.

مقدمه

بنیاد هامرشولد در طی سال‌های دهه ۱۹۸۰ و از زمانی که اتحادیه بین‌المللی برای حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی، راهبردهای جهانی را درباره محیط زیست و منابع طبیعی با هدف دستیابی به توسعه پایدار از طریق حفاظت از منابع حیاتی (زنده) ارائه داد (رصافی و زرآبادی‌پور، ۱۳۸۸)، به تدریج توسعه پایدار مورد توجه جدی و اساسی اندیشمندان و متفکران توسعه قرار گرفت. به دنبال آن با گزارش کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه (WCED)

واژه توسعه پایدار اولین بار توسط خانم باربارا وارد^۱ وارد^۱ در اعلامیه کوکویاک درباره محیط زیست و توسعه به دلیل مشکلات ایجاد شده از توسعه صرفاً اقتصادی پس از جنگ جهانی به کار رفت (الیوت^۲، ۱۳۷۸). به دنبال آن پس از گزارش‌های باشگاه رم و

*نویسنده مسئول: smhosseini@mshdiau.ac.ir

1. Barbara Vard
2. A. Elliot

دلیل مسائل و مشکلات ناشی از توسعه سریع شهرنشینی که پیامدهای منفی زیادی از جمله فقر، حاشیه‌نشینی و... داشته، حائز اهمیت است. توجه به این امر در شهر مشهد که دارای نقش و کارکرد مذهبی فراملی است و درعین حال محدودیت‌های فراوانی به لحاظ طبیعی دارد، در نظر مدیران و مسئولان بسیار مهم است. بر این اساس، در این پژوهش به منظور تضمین تداوم حیات کلان‌شهر مشهد و حفظ غنای اجتماعی آن به‌عنوان سکونت‌گاهی مطلوب برای اشتغال و سکونت همراه با محیط کالبدی جذاب و پاسخگویی به پرسش‌هایی همچون «وضعیت پایداری اجتماعی در شهر مشهد چگونه است؟» و «چگونه می‌توان میزان پایداری اجتماعی را در محلات شهری سنجید؟»، به سنجش و ارزیابی میزان پایداری اجتماعی در شهر مشهد پرداخته شده است.

پیشینه تحقیق

زلنر^۳ (۲۰۰۸) برای ارزیابی پایداری شهری در پیوند با سیاست، اطلاعات و پیچیدگی، یک چهارچوب ارزیابی با دو بخش مهم ارائه می‌دهد: بخش اول، مدل ساده‌ای برای ارزیابی فضایی شهر در زمینه اقتصاد، اجتماع، محیط زیست، انرژی و مصرف سوخت، انتشار و جذب آلاینده‌ها است و در بخش دوم، تأثیر سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌ها را در پایداری شهر بیان می‌کند (Zellner, 2008). لی^۴ (۲۰۰۹) به ارزیابی و سنجش توسعه پایدار شهری در شهر جینینگ چین با استفاده از ۵۲ شاخص توسعه پایدار شهری و با استفاده از تحلیل رادار به بررسی وضعیت پایداری این شهر می‌پردازد و به این نتیجه می‌رسد که رشد و توسعه شهر جینینگ سطح پایداری اندکی دارد (Li and et al., 2009). پور طاهری و همکاران (۱۳۸۹) به سنجش و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی در مناطق روستایی دهستان حومه بخش مرکزی شهرستان خدابنده، با استفاده از تکنیک رتبه‌بندی بر اساس تشابه به راه‌حل ایده‌آل فازی پرداخته‌اند. نتایج

موسوم به گزارش برانت لند^۱ مجموعه‌ای از پیشنهادها و اصول قانونی جهت دستیابی به توسعه پایدار برای کشورهای در حال توسعه فراهم آمد (Houghton and Hanter, 2005). پس از آن موضوع توسعه پایدار در کنفرانس سازمان ملل متحد در زمینه محیط زیست و توسعه در شهر ریودوژانیرو^۲ (به‌عنوان اجلاس زمین) به‌طور گسترده‌ای مورد توجه قرار گرفت (Rob and Savage, 2007). براساس نتایج این اجلاس توسعه پایدار به‌عنوان یک فرایند، لازمه بهبود و پیشرفت است؛ فرایندی که اساس بهبود وضعیت و از بین بردن کاستی‌های اجتماعی- فرهنگی جوامع پیشرفته است و باید موتور محرکه پیشرفت متعادل، متناسب و هماهنگ اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی تمامی جوامع و به‌ویژه کشورهای در حال رشد باشد. به تعبیر روشن‌تر توسعه پایدار درصدد فراهم آوردن راهبردها و سازوکارهایی است که بتواند به اهداف مهمی نظیر تلفیق حفاظت زیست‌محیطی و توسعه، تأمین نیازهای اولیه زیستی بشر، دستیابی به عدالت اجتماعی و از بین رفتن فقر و محرومیت عمومی، خودمختاری و تنوع فرهنگی و حفظ یگانگی اکولوژیکی (مبتنی بر بوم‌شناسی) دست یابد. به‌طور کلی توسعه پایدار به مفهوم حرکت بر محور انسان- محیط است (اطهاری، ۱۳۸۳) و در این بین توسعه پایدار شهری به‌عنوان جزئی از توسعه پایدار و با استفاده معقول از ابعاد سه‌گانه محیطی، اقتصادی و اجتماعی این نوع توسعه، از طریق حداقل‌سازی پیامدهای زیست‌محیطی، حداقل‌سازی مصرف منابع تجدیدناپذیر، بهره‌برداری از منابع تجدیدپذیر برای دستیابی به این نوع توسعه تلاش می‌کند (چپ من، ۱۳۸۴).

محققان و صاحب‌نظران به دلیل درک تأثیرات بُعد اجتماعی توسعه پایدار در جهت فراهم‌سازی زمینه‌های پیشرفت در سایر ابعاد آن، ابعاد اجتماعی توسعه پایدار را در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های شهری، لازمه تحقق سایر ابعاد توسعه پایدار شهری دانسته‌اند (Hugh, 2000). توسعه پایدار اجتماعی در ایران به

3. Zellner

4. Li

1. Brantlnd

2. Rio de Janeiro

با توجه به افزایش جمعیت به ویژه جمعیت شهری روزبه‌روز استفاده از طبیعت افزایش و بسیاری از فعالیت‌های انسانی برای کره زمین تهدیدآمیز به شمار می‌رفت و باعث تخریب زمین می‌شد. باگذشت زمان و ادامه این روند نگرانی‌هایی به وجود آمد. به دنبال این نگرانی‌ها سازمان ملل متحد، جهت تعیین استراتژی محیطی طولانی‌مدت جهان در سال ۱۹۸۴ با حضور ۲۲ کشور پیشرفته و در حال پیشرفت، نشست تشکیل داد؛ در این نشست به مسائل و مشکلات زیست‌محیطی و دستیابی به توسعه پایدار در سراسر جهان پرداخت و گزارش نهایی این کمیسیون به نام «آینده مشترک ما» منتشر گردید (صفایی‌پور و روزبه، ۱۳۹۲). بعد از این کمیسیون توسعه پایدار به عنوان یکی از اصلی‌ترین مباحث در تمام دنیا در رابطه با زندگی مردم به‌ویژه شهرنشینان مورد توجه قرار گرفت. در این کمیسیون توسعه پایدار چنین تعریف شد: فرایندی که نیازهای نسل کنونی را برآورده کند، بدون این که آینده نسل بعد را به خطر اندازد. در این کمیسیون اعلام شد که بهره‌گیری از طبیعت باید محدود شود به صورتی که سهم نسل آینده از طبیعت حفظ شود و نسل حاضر به مقدار جبران‌پذیری اجازه استفاده از طبیعت را دارد (عامری و همکاران، ۱۳۹۰). بر اساس نظر مای و همکاران (۱۹۹۶) آینده‌نگری (برابری بین نسلی بدون حذف آن برای نسل بعد)، عدالت اجتماعی (عدالت درون نسلی یا مراقبت از نیازمندان و فقرای امروز)، مشارکت عمومی (افراد باید فرصتی برای مشارکت در تصمیم‌گیری‌هایی که بر آن‌ها و در روند توسعه پایدار تأثیر می‌گذارد، داشته باشند)، محیط (حفظ و حمایت محیطی) اصول بنیادین توسعه پایدار به شمار می‌آیند (Tudela, 1999).

پایداری شهری

پایداری شهری جزئی کوچک از توسعه پایدار محسوب می‌شود که می‌تواند زمینه‌های دستیابی به توسعه پایدار را برای جوامع فراهم سازد. در این سطح از پایداری تأمین نیازهای ساکنان شهرها بدون صدمه به محیط زیست شهری و منابع پایدار شهری مدنظر

تحقیقات آن‌ها نشان داد که روستای آچه‌قیا بالاترین و روستای ورجوشان پایین‌ترین میزان پایداری اجتماعی در بین روستاهای نمونه را داشته‌اند. سالمی و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی وضعیت پایداری اجتماعی زنان روستایی شهرستان سنقر با استفاده از مدل موريس پرداخته‌اند. نتایج تحقیقات آن‌ها نشان داد که وضعیت اجتماعی زنان روستایی در ۶ دهستان از ۸ دهستان در سطح نیمه پایدار و ۲ دهستان در سطح ناپایدار قرار دارند و هیچ یک از ۸ دهستان شهرستان سنقر به لحاظ اجتماعی در سطح پایدار قرار ندارند. فتاحی و همکاران (۱۳۹۲) به سنجش و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی در دهستان خاوه شمالی در شهرستان دلفان با استفاده از مدل تصمیم‌گیری وایکور پرداخته‌اند. نتایج تحقیقات آن‌ها نشان داد که روستاهای کفراج، سراب غضنفر و ایرانشاهی بالاترین و روستای سرخانجوب سفلی، نور محمد زمانه و عزیزآباد پایین‌ترین مقدار پایداری اجتماعی را در بین روستاهای مورد مطالعه آن‌ها دارند. زارع شاه‌آبادی، حاجی‌زاده میمندی و زارع بیدکی (۱۳۹۲) به سنجش پایداری اجتماعی در بین محله‌های قدیم و جدید شهر یزد پرداخته‌اند. نتایج تحقیقات آن‌ها نشان داد که محلات قدیم ناپایدارتر و محلات جدید دارای پایداری بیشتری هستند. همچنین بر اساس نتایج تحقیقات آن‌ها رضایت از محله و رضایت از مسکن بیشترین سهم را در پایداری اجتماعی محلات مورد مطالعه داشته است. مشکینی و همکاران (۱۳۹۲) به تحلیل فضایی سنجش پایداری اجتماعی در مناطق بیست و دوگانه شهر تهران پرداخته‌اند. نتایج تحقیقات آن‌ها نشان داد که مناطق ۱۲، ۶، ۳ و ۱ از لحاظ پایداری اجتماعی شرایط مناسب‌تری نسبت به دیگر مناطق شهر تهران دارند و مناطق ۱۷، ۱۶، ۱۸، ۱۹، ۲۱ و ۱۰ مناطق ناپایدار اجتماعی در کلان‌شهر تهران می‌باشند.

مفاهیم و مبانی نظری

توسعه پایدار

توانایی آن‌ها در استمرار چنین روندی در حال و آینده تأکید می‌کند. از دیدگاه او، پایداری متکی بر تحول است و حق انتخاب مکان زندگی از الزامات پایداری اجتماعی محسوب می‌شود (Long, 2003). به طور کلی پایداری اجتماعی با مفهوم اصلی خود (ثبات و بقا) موردسنجش و ارزیابی قرار می‌گیرد که عبارت است از تأمین شرایط بهتر زندگی که در آن توازن، هماهنگی، مطلوبیت و برابری عادلانه (یا زمینه‌های لازم برای زندگی همراه با سلامت، امنیت، آرامش، نشاط، خلاقیت و زیبایی) پدید می‌آید.

مولفه‌ها و شاخص‌های پایداری اجتماعی

پایداری اجتماعی مؤلفه‌های فراوانی دارد که از طریق آن‌ها می‌توان میزان پایداری را در جوامع شهری و روستایی تعیین کرد. البته در این پژوهش با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، بررسی پیشینه تحقیق و با بهره‌گیری از نظرات کارشناسان و متخصصان، پنج مفهوم کلی به شرح ذیل برای پایداری اجتماعی تعیین گردید.

برابری اجتماعی^۲، که منظور از آن دسترسی برابر همه شهروندان به خدمات، تسهیلات و فرصت‌های شهری است. در این عامل دسترسی برابر به انواع خدمات و امکانات آموزشی، بهداشتی، رفاهی، تفریحی، فرهنگی و همچنین تسهیلاتی مانند دسترسی به آب لوله‌کشی، برق، تلفن، اینترنت، حمل‌ونقل عمومی و علاوه بر این فرصت‌هایی مانند دسترسی برابر به فرصت‌های شغلی مدنظر است.

سرمایه اجتماعی^۳، منظور از سرمایه اجتماعی وجود شبکه‌های اجتماعی است که افراد و خانوارها به عضویت در آن درمی‌آیند و با مشارکت در این شبکه‌ها می‌توانند مشکلات فردی و جمعی خود را بهتر حل کنند. این مفهوم خود به چند معیار و مؤلفه دیگر مانند سرمایه اجتماعی درون‌گروهی، برون‌گروهی، ارتباطی و عضویت در گروهها یا مشارکت در گروهها

است. پایداری شهری در پنج بعد، پایداری طبیعی، پایداری کالبدی، پایداری اقتصادی، پایداری سیاسی و پایداری اجتماعی قابل‌سنجش و ارزیابی است (عاشورلو، ۱۳۹۱). در این پژوهش به دلیل تأثیرات فراوان بعد اجتماعی بر سایر ابعاد توسعه پایداری، بعد اجتماعی پایداری شهری موردبررسی قرار می‌گیرد.

پایداری اجتماعی

مباحث اجتماعی پایداری ابتدا در اواخر دهه ۱۹۹۰ در چهارچوب مباحث توسعه پایداری قرار گرفت. اما پس از دستور کار ۲۱ و استراتژی لیسبون در سال ۲۰۰۰ به عنوان جزء جدایی‌ناپذیر از مدل‌های توسعه پایداری (Colantonio and Shiers, 2007) و پس از نشست اتحادیه اروپا در گوتنبرگ در سال ۲۰۰۱ به عنوان مبحثی ویژه در مطالعات توسعه پایداری موردتوجه قرار گرفت (Samuelsson and Azar, 2004). در توسعه پایداری اجتماعی، دگرگونی در کلیت جامعه مدنظر نیست، بلکه توجه اساسی بیشتر بر تغییر رو به بهبود زندگی و ارزیابی جریان‌ها و تحول اجتماعی است تا تغییر در یک سازمان و یا نهاد اجتماعی. همچنین راهبردهای توسعه اجتماعی عمدتاً نیازهای رفاهی، فرهنگی و روانی را در راستای بهبود کیفیت زندگی انسانی مدنظر قرار می‌دهد (نظرپور، ۱۳۷۸:۳۶). پایداری اجتماعی که مربوط به توانایی جامعه و یا جلوه آن به عنوان جامعه محلی است، حفظ و بازتولید خود را در یک سطح قابل قبول از عملکرد در سازمان اجتماعی و یکپارچه‌سازی رفتار اجتماعی در مجموعه گسترده از محیط اجتماعی را شامل می‌شود. بدین ترتیب، پایداری اجتماعی، طیف گسترده‌ای از رفتارهای اجتماعی، تعامل میان ساکنان یک محله، مشارکت میان نهادهای رسمی و غیررسمی محلی و وجود سطحی از اعتماد در جامعه را که حس مثبتی از هویت و غرور ایجاد می‌کند، در بر می‌گیرد (Dempsey, Brown and Bramley, 2012:94). لانگ^۱ در تعریف پایداری اجتماعی، خواست مردم برای زندگی در یک مکان معین را مبنا قرار می‌دهد و بر

2. Social Equity
3. Social Capital

1. Long

تقسیم‌بندی می‌شد (انصاری ارجمند، حسینی و کاویانپور، ۱۳۹۵).

تعامل اجتماعی، تعامل یا کنش متقابل اجتماعی همان برخوردها و گفت‌وگوهای خواسته یا ناخواسته‌ای است که شهروندان در سطح محله یا در سطح شهر با همدیگر دارند. تعامل اجتماعی خود از ابعاد و مؤلفه‌های مختلفی مانند همبستگی اجتماعی، انسجام

اجتماعی، تعامل‌پذیری، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اعتماد اجتماعی تشکیل شده است که هر کدام بخشی از مفهوم تعامل اجتماعی را بررسی می‌کنند. به‌عنوان مثال برای درک میزان اعتماد اجتماعی، از میزان اعتمادی که افراد یا خانوارها به بستگان، همسایگان، دوستان و سایر افراد محله دارند، پرسش شده است (مولدان و بیلهارز، ۱۳۸۱).

جدول ۱. مؤلفه‌ها، شاخص‌ها و گویه‌های پایداری اجتماعی

مفهوم	شاخص	گویه‌ها
برابری اجتماعی	دسترسی به خدمات، تسهیلات و فرصت‌ها	دسترسی به وسایل حمل‌ونقل عمومی، فضای سبز و پارک، خدمات بهداشتی-درمانی، خدمات آموزشی، ایستگاه اتوبوس، مراکز خرید، نیروی انتظامی و پلیس، شغل، مسکن، خدمات اجتماعی.
	درون‌گروهی	در این بعد از سرمایه اجتماعی بر منابع شخصی محدود مثل پیوندهای خانوادگی، همسایگی و پیوندهای دوستی نزدیک تأکید می‌گردد.
سرمایه اجتماعی	برون‌گروهی	عضویت در شبکه‌های همپوشان و عضویت در انجمن‌ها و گروه‌های غیر محلی
	ارتباطی	پیوندهای اجتماعات و افراد با قدرت رسمی ارتباط با اعتماد به حکمرانی و نظام‌های کارشناسی دسترسی افراد و گروه‌ها به بخش‌های دولتی و غیردولتی، تجاری و بازرگانی (انصاری ارجمند، حسینی و کاویانپور، ۱۳۹۵).
کنش متقابل اجتماعی	همبستگی اجتماعی	نوع رفتار مردم با یکدیگر، نوع برخوردهای اجتماعی، میزان همبستگی سکنه محله در انجام امور مربوط به محله، میزان کمک افراد به همدیگر در هنگام مشکلات
	انسجام اجتماعی	میزان اعتماد و یکپارچگی در انجام امور، همگرایی یا واگرایی ساکنان محله
	تعامل‌پذیری	اهمیت به بازدید اقوام و خویشان، دیدگاه فرد نسبت به تعامل فردی و همکاری با گروه‌ها و افراد
	مسئولیت‌پذیری اجتماعی	مسئولیت‌پذیری در انجام امور محله، شهر، انجام امور خانوادگی
کیفیت زندگی	اعتماد اجتماعی	اعتماد به نهادهای رسمی، اعتماد به اصناف و اعتماد فرد به فرد دیگر اعتماد به همسایگان، تعداد افراد مورد اعتماد، تعداد دوستان نزدیک
	رضایتمندی	رضایت از مسکن، رضایت از درآمد، رضایت از شغل، رضایت از میزان دسترسی به خدمات، رضایت از کیفیت دسترسی به خدمات، آسایش
	ثبات سکونتی	علاقه و تمایل به سکونت در منطقه، سابقه سکونت در محله، تمایل به سکونت در کدام محله از شهر
امنیت	تعلق مکانی	تعلق مکانی، امید به آینده بهتر محله، وجود یا عدم وجود سمبل و نشانه خاصی در محله، اصیل بودن محله (شکوهی و حسینی، ۱۳۹۴).
	امنیت وجودی	وجود ناامنی و رفتارهای ضدا اجتماعی در محله، وجود فضاهای ناامن در محله
	احساس امنیت	احساس امنیت، ترس از ناهنجاری‌های اجتماعی

منبع: نگارندگان

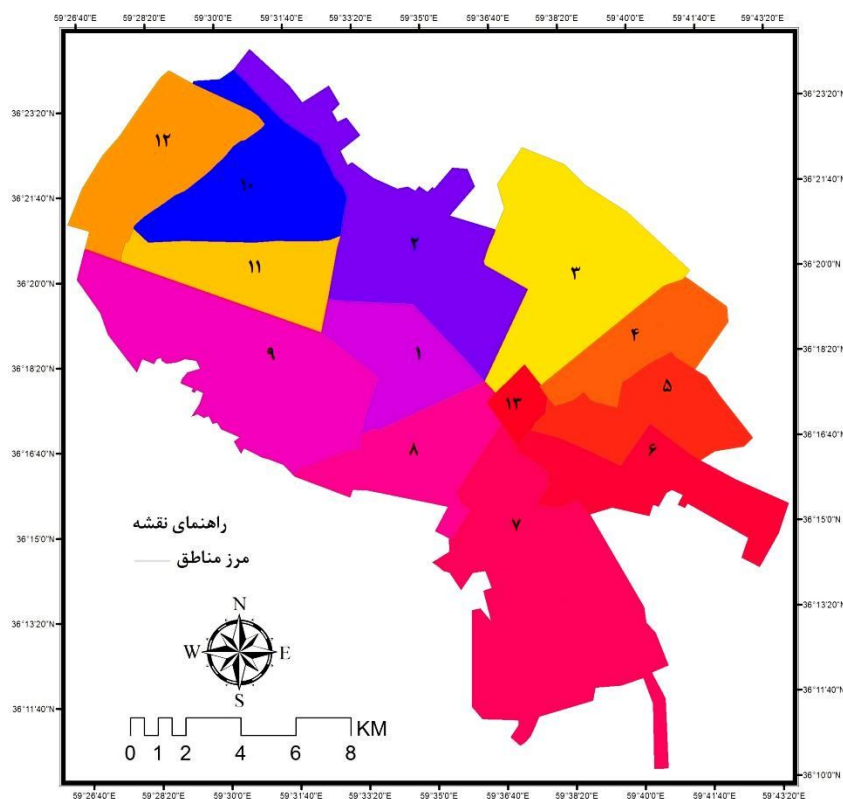
کیفیت زندگی^۱، کیفیت زندگی مفهومی چندوجهی، نسبی و متأثر از زمان، مکان و ارزش‌های فردی و

اجتماعی است (رضوانی و منصوریان، ۱۳۸۷: ۴) که در علوم مختلف، بنا به ابعاد و ماهیت متفاوتی که دارد، تعابیر متفاوتی برای آن به کار می‌رود (Epley and Menon, 2007). برخی از محققان کیفیت زندگی را به

1. Quality of Life

به منظور سنجش این مؤلفه از شاخص‌هایی مانند سطح رضایتمندی، احساس تعلق مکانی، احساس امنیت و ثبات سکونتی استفاده شده است (شکوهی و حسینی، ۱۳۹۴).

عنوان قابلیت زیست‌پذیری یک ناحیه، برخی به عنوان سنجش‌های برای سنجش میزان رضایت و برخی آن را به عنوان رفاه عمومی، بهزیستی اجتماعی و شادکامی تفسیر کرده‌اند (Sarai et al., 2015). این مؤلفه دارای دو بُعد عینی و ذهنی است. که در این پژوهش

شکل ۱. موقعیت محلات مورد مطالعه در شهر مشهد

بعد عینی و ذهنی است و کلیه عرصه‌های زندگی را در بر می‌گیرد. امنیت از بُعد عینی، تمام مظاهر نا امنی از جمله سرقت، قتل، خشونت و ... را شامل می‌شود و امنیت در بُعد ذهنی، شامل داوری در خصوص امنیت منطقه و فضای شهری است (صالحی، ۱۳۸۷:۱۳).

مواد و روش‌ها

این پژوهش به لحاظ هدف از نوع کاربردی است و با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. در این پژوهش ابتدا با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای اطلاعات مورد نیاز در زمینه پایداری اجتماعی جمع‌آوری و تعریف عملیاتی شدند. سپس با

امنیت، احساس آرامش و اطمینان از عدم تعرض به جان، مال و سایر حقوق انسان است. این ارزش انحصاری، یکی از ضرورت‌های زندگی فردی و اجتماعی است (کامیار، ۱۳۷۹:۳۳). از نظر علمی، درک اثرات جرم یعنی ترس از وقوع جرم، به اندازه خود آن یعنی خطرهای حاصل از وقوع جرم اهمیت دارد. واکنش نسبت به ترس از قربانی شدن باعث می‌شود که بسیاری از مردم از خطرات دوری کنند یا حداقل میزان در معرض خطر قرار گرفتن را کاهش دهند. این خود می‌تواند منجر به عدم حضور مردم نه تنها در یک مکان خاص بلکه در بیشتر فضاهای عمومی شود (Carmona and et al., 2003:241). به‌طور کلی امنیت دارای دو

بود، اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری شد. در مرحله بعد با ورود داده‌های حاصل از پرسش‌نامه به محیط نرم‌افزاری SPSS پایایی ابزار سنجش با استفاده از آزمون کرونباخ معادل ۰/۷۶۹ برآورد گردید. سپس با تلفیق هر گویه در شاخص مربوطه و مجدداً با ترکیب شاخص‌های مؤلفه‌ها با یکدیگر در محیط نرم‌افزاری SPSS، وضعیت هر محله در هر مؤلفه‌ای مشخص و ماتریس اولیه تصمیم‌گیری تشکیل شد. در مرحله بعد با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی و روش الکترون وضعیت محلات مورد مطالعه از نظر مؤلفه‌های پایداری اجتماعی (برابری اجتماعی، سرمایه اجتماعی، تعامل اجتماعی، کیفیت زندگی و امنیت) مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفت.

تقسیم‌بندی محلات شهر مشهد به پنج طبقه بر اساس ویژگی‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و کالبدی از هر طبقه به روش نمونه‌گیری تصادفی یک محله به عنوان نمونه انتخاب شد. در مرحله بعد با مبنا قرار دادن خانوار به عنوان واحد تحلیل، حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران معادل ۳۲۳ خانوار از جامعه آماری این پژوهش (۸۰۴۳۹۱ خانوار ساکن در شهر مشهد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰) تعیین گردید. سپس با استفاده از روش پیمایشی و دو پرسش‌نامه (پرسش‌نامه خانوار برای جمع‌آوری اطلاعات خانوارهای محلات نمونه با طیف لیکرت و پرسش‌نامه خبرگان برای تعیین وزن مؤلفه‌های پایداری اجتماعی با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی) که روایی آن‌ها با استفاده از روش محتوایی و صوری تأیید شده

جدول ۲. وضعیت محلات شهر مشهد بر اساس طبقه اجتماعی

طبقه	محله	محله نمونه
طبقه اول	احمدآباد، راهنمایی، بهشتی، ارشاد، سجاد، فلسطین، آبکوه، سعدآباد، گوهرشاد، کلاهدوز، سناباد، آزادشهر، سیدرضی، شهید رضوی، فرهنگ، زیباشهر، فارغ‌التحصیلان، شریف، تربیت، دانشجو؛	بهشتی
طبقه دوم	۱۰ دی، سراب، سلام، جنت، آیت ... خامنه‌ای، دانش، بهشت، کوهسنگی، امام خمینی، خرمشهر، ایمان، امام رضا، سرافرازان، رضاشهر، بهارستان، نوفل لوشاتو، نیرو هوایی، چهارچشمه، کوثر، هنرستان، شهرآرا، آب و برق، اقبال، حافظ، رازی، شاهد، ولیعصر، استادبوسفی، رسالت، فرهنگیان، لشکر، امامیه، حجاب، ایثارگران، خاتم‌الانبیا، امام هادی؛	سرافرازان
طبقه سوم	شهید مطهری، عامل، آیت .. عبادی، شهید هنرور، سمرقند، شفاء، ایثارگران، عبدالملک، پردیس، ابوطالب، بهاران، فرامرز عباسی، جانبازان، نوید، امیرالمؤمنین، فدک، حجت، زر کش، شهید مطهری، مشهد قلی، طوس، نوده، مهدی‌آباد، عنصری، ۱۷ شهریور، کارگران، کوشش، پروین اعتصامی، مقدم، کوی پلیس، المهدی، سیدی، ولیعصر، بهارستان، عسگریه، ابوذر، انقلاب، طرق، ایوان، رباط، فرودگاه؛	جانبازان
طبقه چهارم	جاهد شهر، الهیه، هاشمی نژاد، راه‌آهن، فاطمیه، گاز، طبرسی شمالی، سیس آباد، دروی، رسالت، بهمن، خواجه ربیع، بلال، کارمندان اول، چهنو، شیرودی، مصلی، آقا مصطفی خمینی، کارمندان دوم، محمدآباد، اروند، موعود، پورسینا، انصار، شهید معقول، کشاورز، شیرین، امیرآباد، شهید باهنر؛	جاهد شهر
طبقه پنجم	حسین‌آباد، رضاییه، سجادیه، ثامن، مهدی‌آباد، مهرآباد، امیرالمؤمنین، شهید آوینی، نیه، ایثار، بهشت (گلشهر)، تلگرد، وحید، ابوذر، پنج‌تن، تن آل عبا، شهید قربانی، رده؛	نیه

منبع: (مهندسین مشاور فرهنگ، ۱۳۸۷)؛ نگارندگان

نتایج

تعیین میزان پایداری محلات با استفاده از روش الکترون: روش الکترون^۱ در اواخر دهه ۱۹۸۰ مطرح شد. در این روش به جای رتبه‌بندی گزینه‌ها از مفهوم

جدیدی معروف به مفهوم «غیررتبه‌ای» استفاده می‌شود؛ بدین صورت که مثلاً رابطه $A_1 \rightarrow A_k$ بیانگر آن است که اگرچه گزینه‌های K و 1 هیچ برتری‌ای از نظر ریاضی به یکدیگر ندارند، اما DM و آنالیز ریسک بهتر بودن AK را بر $A1$ می‌پذیرد. در این روش کلیه گزینه‌ها با استفاده از مقایسات غیر

1. Elimination et Choice in Translating to Reality

تشکیل ماتریس اولیه داده‌ها

این ماتریس از n مؤلفه و m مکان تشکیل شده است. در این ماتریس $j = 1, 2, \dots, n \rightarrow C_j$ معرف مؤلفه‌ها و $i = 1, 2, \dots, m \rightarrow A_i$ معرف گزینه‌ها یا مکان‌ها می‌باشد. همچنین در این ماتریس مقادیر معادله $X_{ij} \rightarrow i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n$ ۱. نشان‌دهنده ارزش گزینه i ام در مؤلفه j ام می‌باشد. در این پژوهش ماتریس اولیه داده‌ها از طریق تلفیق هر گویه در شاخص مربوطه و مجدداً با ترکیب شاخص‌های هر مؤلفه با یکدیگر، به دست آمده است.

رتبه‌های مورد ارزیابی قرار گرفته و بدان طریق گزینه‌های غیر مؤثر حذف می‌شوند و بر این اساس گزینه‌ها رتبه‌بندی می‌شوند. در این روش مقایسات زوجی بر اساس درجه توافق از اوزان (W_j) و درجه اختلاف از مقادیر ارزیابی‌های موزون (V_{ij}) استوار بوده، توأمان برای ارزیابی گزینه‌ها آزموده می‌شوند. در روش الکترونیک تمام این مراحل بر مبنای یک مجموعه هماهنگ و یک مجموعه ناهماهنگ پای‌ریزی می‌شوند (سرایی و حسینی، ۱۳۹۳). برای تعیین میزان پایداری محلات مورد مطالعه به روش الکترونیک باید به ترتیب مراحل زیر اقدام نمود:

جدول ۳. ماتریس اولیه داده‌های حاصل از پرسش‌نامه

مؤلفه / محله	برابری اجتماعی	سرمایه اجتماعی	کنش متقابل اجتماعی	کیفیت زندگی	امنیت
جاهدشهر	۱۲۸۱	۱۸۶۷	۱۳۸۴	۱۴۲۲	۱۴۵۴
جانبازان	۹۱۳	۱۰۴۳	۱۰۸۰	۱۰۳۶	۹۷۰
نیزه	۳۲۴	۹۶۹	۵۳۷	۷۰۲	۲۰۹
بهشتی	۷۸۴	۱۰۷۹	۸۱۸	۹۶۱	۸۳۹
سرافرازان	۱۱۴۷	۱۱۹۹	۱۳۰۲	۱۱۵۳	۱۳۲۶

منبع: محاسبات نگارندگان

روش X_{ij} ارزش گزینه i ام در مؤلفه j ام و F_{ij} مقدار نرمال شده گزینه i ام در مؤلفه j ام می‌باشد.

$$f_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^n x_{ij}^2}} \quad i = 1, 2, \dots, m; \quad j = 1, 2, \dots, n$$

معادله ۲.

بی مقیاس‌سازی ماتریس اولیه داده‌ها

در این مرحله، مقادیر ماتریس اولیه تصمیم‌گیری با استفاده از روش نرم بی مقیاس شده‌اند. در این

جدول ۴. ماتریس بی مقیاس شده داده‌های اولیه

مؤلفه / محله	برابری اجتماعی	سرمایه اجتماعی	کنش متقابل اجتماعی	کیفیت زندگی	امنیت
جاهدشهر	۰/۶۰۳۲	۰/۶۵۵۴	۰/۵۷۷۹	۰/۵۸۸۴	۰/۶۱۶۶
جانبازان	۰/۴۲۹۹	۰/۳۶۶۱	۰/۴۵۱	۰/۴۲۸۷	۰/۴۱۱۳
نیزه	۰/۱۵۲۶	۰/۳۴۰۲	۰/۲۲۴۲	۰/۲۹۰۵	۰/۰۸۸۶
بهشتی	۰/۳۶۹۲	۰/۳۷۸۸	۰/۳۴۱۶	۰/۳۹۷۶	۰/۳۵۵۸
سرافرازان	۰/۵۴۰۱	۰/۴۲۰۹	۰/۵۴۳۷	۰/۴۷۷۱	۰/۵۶۲۳

منبع: محاسبات نگارندگان

پرسش‌نامه اولویت‌سنجی توماس ال ساعتی^۱ هر یک از مؤلفه‌های پایداری اجتماعی توسط کارشناسان، مورد مقایسه زوجی قرار گرفت. سپس به دلیل متفاوت

تعیین وزن مؤلفه‌های پایداری اجتماعی

در این پژوهش با توجه به یکسان نبودن اهمیت تمامی مؤلفه‌های پایداری اجتماعی، ابتدا با استفاده از

(۰/۱۵۴)، مؤلفه کیفیت زندگی دارای وزن (۰/۲۲۵) و مؤلفه امنیت دارای وزن (۰/۱۴۶) می‌باشند.

تشکیل ماتریس بی‌مقیاس شده موزون

در این مرحله برای تشکیل ماتریس بی‌مقیاس وزنی، هر یک از مقادیر ماتریس بی‌مقیاس (جدول ۴) در وزن مؤلفه مربوط به خود (جدول ۵)، ضرب می‌شود.

بودن مقایسات زوجی صورت گرفته، از روش کوپلند برای ادغام نظرات کارشناسان و متخصصان استفاده شد. در نهایت با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) وزن نسبی هر یک از مؤلفه‌های پایداری اجتماعی تعیین گردید.

نتایج تحقیق نشان داد که مؤلفه برابری اجتماعی دارای وزن (۰/۲۸۳)، مؤلفه سرمایه اجتماعی دارای وزن (۰/۱۹۲)، مؤلفه کنش متقابل اجتماعی دارای وزن (۰/۱۵۴)، مؤلفه کیفیت زندگی (۰/۲۲۵) و امنیت (۰/۱۴۶).

جدول ۵. وزن مؤلفه‌های پایداری اجتماعی با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی

مؤلفه	برابری اجتماعی	سرمایه اجتماعی	کنش متقابل اجتماعی	کیفیت زندگی	امنیت
وزن	۰/۲۸۳	۰/۱۹۲	۰/۱۵۴	۰/۲۲۵	۰/۱۴۶

منبع: محاسبات نگارندگان.

جدول ۶. ماتریس بی‌مقیاس شده موزون داده‌ها

مؤلفه	برابری اجتماعی	سرمایه اجتماعی	کنش متقابل اجتماعی	کیفیت زندگی	امنیت
محلّه					
جاهدشهر	۰/۱۷۰۷	۰/۱۲۵۸	۰/۰۸۹	۰/۱۳۲۴	۰/۰۹
جانپازان	۰/۱۲۱۷	۰/۰۷۰۳	۰/۰۶۹۵	۰/۰۹۶۴	۰/۰۶۰۱
نیزه	۰/۰۴۳۲	۰/۰۶۵۲	۰/۰۳۴۵	۰/۰۶۵۴	۰/۰۱۲۹
بهشتی	۰/۱۰۴۵	۰/۰۷۲۷	۰/۰۵۲۶	۰/۰۸۹۵	۰/۰۵۱۹
سرافرازان	۰/۱۵۲۹	۰/۰۸۰۸	۰/۰۸۳۷	۰/۱۰۷۳	۰/۰۸۲۱

منبع: محاسبات نگارندگان

تعیین مجموعه هماهنگی و ناهماهنگی

از آنجایی که در این پژوهش x_{ij} دارای مطلوبیت افزایشی است، بر این اساس با استفاده از روابط ذیل، گزینه‌ها برحسب تمامی شاخص‌ها با یکدیگر مورد مقایسه قرار می‌گیرند.

مجموعه هماهنگ (S_{k1})

معادله ۳.

$$(S_{k1}) \{j | x_{kj} \geq x_{1j}\} \Rightarrow j = 1, 2, 3, \dots, n$$

مجموعه ناهماهنگ (D_{k1})

$$(D_{k1}) \{j | x_{kj} < x_{1j}\} = j - (S_{k1}) \quad \text{معادله ۴.}$$

جدول ۷. مجموعه مؤلفه‌های هماهنگ و ناهماهنگ

مجموعه ناهماهنگ		مجموعه هماهنگ	
$D_{35} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$	$D_{21} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$	$S_{42} = \{2\}$	$S_{12} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$
$D_{41} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$	$D_{24} = \{2\}$	$S_{43} = \{1, 2, 3, 5\}$	$S_{13} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$
$D_{42} = \{1, 3, 4, 5\}$	$D_{25} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$	$S_{52} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$	$S_{14} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$
$D_{45} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$	$D_{31} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$	$S_{53} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$	$S_{15} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$
$D_{51} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$	$D_{32} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$	$S_{54} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$	$S_{23} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$
	$D_{34} = \{1, 2, 3, 4, 5\}$		$S_{24} = \{1, 3, 4, 5\}$

منبع: محاسبات نگارندگان

محاسبه ماتریس هماهنگی

در این مرحله ماتریس هماهنگی با جمع وزن‌های هر یک از شاخص‌های متعلق به مجموعه هماهنگ ایجاد می‌شود. سپس هر یک از مقادیر در جای خود در درون ماتریس قرار داده می‌شود.

$$I_{K1} = \begin{bmatrix} - & 1 & 1 & 1 & 1 \\ - & - & 1 & 0.808 & - \\ - & - & - & - & - \\ - & 0.192 & 1 & - & - \\ - & 1 & 1 & 1 & - \end{bmatrix} \text{ معادله ۵.}$$

آستانه باشد، مقدار صفر داده می‌شود. در این پژوهش مقدار آستانه برابر با ۰/۹۰۹ به دست آمده است، بر این اساس به مقادیر بزرگ‌تر از حد آستانه (۰/۹۰۹) در ماتریس هماهنگ مؤثر، عدد ۱ و به مقادیر کوچک‌تر از آستانه عدد صفر داده می‌شود. ماتریس هماهنگ مؤثر (H) در این پژوهش به صورت زیر است.

$$H = \begin{bmatrix} - & 1 & 1 & 1 & 1 \\ - & - & 1 & 0 & - \\ - & - & - & - & - \\ - & 0 & 1 & - & - \\ - & 1 & 1 & 1 & - \end{bmatrix} \text{ معادله ۹.}$$

محاسبه ماتریس ناهماهنگی

در این مرحله با استفاده از مقادیر ماتریس بی‌مقیاس موزون و از طریق رابطه زیر ماتریس ناهماهنگی تشکیل می‌گردد.

$$NI_{k1} = \frac{\max_{j \in D_{k1}} |V_{kj} - V_{1j}|}{\max_{j \in j} |V_{kj} - V_{1j}|} \text{ معادله ۶.}$$

پس از محاسبه تمامی مجموعه‌های ناهماهنگ هر یک از مقادیر در داخل ماتریس قرار می‌گیرد.

$$NI_{k1} = \begin{bmatrix} - & - & - & - & - \\ 1 & - & - & 0.04706 & 1 \\ 1 & 1 & - & 1 & 1 \\ 1 & 0.333 & - & - & 1 \\ 1 & - & - & - & - \end{bmatrix} \text{ معادله ۷.}$$

محاسبه ماتریس ناهماهنگ مؤثر

در این مرحله ابتدا مقدار آستانه محاسبه شده، سپس برخلاف ماتریس هماهنگ مؤثر به مقادیری کوچک‌تر از آستانه مقدار یک و به مقادیر بزرگ‌تر از آستانه مقدار صفر داده می‌شود. در این پژوهش مقدار آستانه برابر با ۰/۸۵۲ شده است، از این رو به مقادیر بالاتر از آستانه عدد صفر و به مقادیر پایین‌تر از آستانه عدد یک داده شد.

$$G = \begin{bmatrix} - & - & - & - & - \\ 0 & - & - & 1 & 0 \\ 0 & 0 & - & 0 & 0 \\ 0 & 1 & - & - & 0 \\ 0 & - & - & - & - \end{bmatrix} \text{ معادله ۱۰.}$$

محاسبه ماتریس هماهنگ مؤثر

در این مرحله ابتدا مقدار آستانه را از طریق تقسیم حاصل جمع تمامی عناصر ماتریس هماهنگ بر تعداد کل عناصر ماتریس هماهنگ به دست آورده، سپس به هر عنصری از ماتریس هماهنگ که مقدار آن مساوی و یا بزرگ‌تر از مقدار آستانه باشد، مقدار یک و به هر عنصری از ماتریس هماهنگ که مقدار آن کوچک‌تر از

تشکیل ماتریس کلی و مؤثر

در این مرحله گزینه‌ها برحسب مقادیر ماتریس F که از ضرب متناظر ماتریس‌های H و G به دست می‌آید، اولویت‌بندی می‌شوند. باید توجه داشت که در ماتریس F ترجیح سطر بر ستون است.

$$H = \begin{bmatrix} A_1 \\ A_2 \\ A_3 \\ A_4 \\ A_5 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} - & 1 & 1 & 1 & 1 \\ - & - & 1 & 0 & - \\ - & - & - & - & - \\ - & 0 & 1 & - & - \\ - & 1 & 1 & 1 & - \end{bmatrix} * G = \begin{bmatrix} A_1 \\ A_2 \\ A_3 \\ A_4 \\ A_5 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} - & - & - & - & - \\ 0 & - & - & 1 & 0 \\ 0 & 0 & - & 0 & 0 \\ 0 & 1 & - & - & 0 \\ 0 & - & - & - & - \end{bmatrix} \text{ So } \Rightarrow F = \begin{bmatrix} A_1 \\ A_2 \\ A_3 \\ A_4 \\ A_5 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} - & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & - & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & - & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & - & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & - \end{bmatrix} \text{ معادله ۸.}$$

پژوهش به سنجش و ارزیابی میزان پایداری اجتماعی در شهر مشهد، با تأکید بر محلات نمونه پرداخته شد. بدین منظور ابتدا با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای شاخص‌های پایداری اجتماعی مشخص و تعریف عملیاتی شدند. سپس با تعیین محلات نمونه و توزیع پرسش‌نامه در بین خانوارهای ساکن در محلات نمونه داده‌های موردنیاز جمع‌آوری گردید. در مرحله بعد با استفاده از نظرات کارشناسان و روش فرآیند تحلیل سلسله مراتبی، وزن معیارهای مؤثر در تصمیم‌گیری و از طریق روش الکترونیک محلات مورد مطالعه از نظر میزان مقادیری که در ماتریس F به دست آوردند، مورد اولویت‌بندی قرار گرفتند. نتایج حاصل از تحقیق نشان داد که مؤلفه برابری اجتماعی و امنیت به ترتیب دارای بیشترین و کمترین اهمیت و مؤلفه‌های کیفیت زندگی، سرمایه اجتماعی و کنش متقابل اجتماعی در شرایط متوسطی از نظر اهمیت، در بین مؤلفه‌های پایداری اجتماعی هستند؛ همچنین نتایج نشان داد که محله جاهد شهر از منطقه ۱۲ دارای بالاترین میزان پایداری اجتماعی است که از دلایل این امر می‌توان به نگاه اجتماعی، رفتارهای اجتماعی، ساختار شغلی و نگرش‌های سیاسی تقریباً یکسان ساکنان محله جاهد شهر و حضور نهادهای محلی مانند تعاون در این محله اشاره کرد؛ محله سرافرازان از منطقه ۹ در جایگاه دوم از نظر پایداری اجتماعی، محلات جانبازان و بهشتی از مناطق ۸ و ۲ در جایگاه سوم از نظر پایداری اجتماعی و محله نیزه از منطقه ۵ که به دلیل حاشیه‌نشینی بودن ساکنان، ضعف پایگاه اجتماعی و اقتصادی و وجود تفاوت‌های فراوان فرهنگی همراه با کمبود امکانات و خدمات شهری در جایگاه چهارم از نظر پایداری اجتماعی قرار دارد. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که محلات مورد مطالعه دارای سطوح متفاوتی به لحاظ پایداری اجتماعی هستند که از این نظر نتایج حاصل از این تحقیق با نتایج حاصل از تحقیق تیموری و همکاران (۱۳۹۱) و فتاحی و همکاران (۱۳۹۲) همخوانی دارد.

پس از محاسبه مقادیر ماتریس F گزینه‌ها بر مبنای حاصل جمع مقادیر آن‌ها اولویت‌بندی می‌شوند. نتایج حاصل از تحقیق نشان داد که محله جاهد شهر (گزینه یک) دارای بالاترین میزان پایداری اجتماعی است که از دلایل این امر می‌توان به نگاه اجتماعی، رفتارهای اجتماعی، ساختار شغلی و نگرش‌های سیاسی تقریباً یکسان ساکنان محله جاهد شهر و وجود نهادهای محلی مانند تعاون در این محله اشاره کرد، محله سرافرازان (گزینه پنجم) در جایگاه دوم از نظر پایداری اجتماعی، محلات جانبازان (گزینه دو) و بهشتی (گزینه چهار) در جایگاه سوم از نظر پایداری اجتماعی و محله نیزه (گزینه سه) نیز به دلیل حاشیه‌نشینی بودن ساکنان، ضعف پایگاه اجتماعی و اقتصادی و وجود تفاوت‌های فراوان فرهنگی همراه با کمبود امکانات و خدمات شهری در جایگاه چهارم از نظر پایداری اجتماعی قرار دارد.

نتیجه‌گیری

توسعه پایدار، همه جنبه‌ها و ابعاد زندگی بشر را در برمی‌گیرد. نگاهی به اهداف، اصول و فلسفه توسعه پایدار روشن می‌سازد که پایداری توسعه در هر جامعه‌ای به مشارکت مردم در برنامه‌ریزی و اجرا و ارزشیابی طرح‌ها وابسته است. از آن جایی که توسعه پایدار به ابعاد کیفی و کمی توجه دارد، ضرورت دارد ضمن تغییر نگرش‌ها، مهارت‌ها و دیدگاه‌های افراد، چرخ‌های توسعه با سرعت بیشتری به جریان افتد و این جز با همکاری تمام مردم مقدور نیست. در توسعه پایدار مردم ثروت واقعی هر ملتی را تشکیل می‌دهند و هدف توسعه نیز ایجاد شرایطی است که مردم بتوانند از عمر طولانی و زندگی سالم بهره‌مند شوند. به عبارت دیگر توسعه وسیله‌ای برای رشد و تعالی انسان‌ها است؛ به سخنی بهتر انسان بالاترین اهمیت را در توسعه دارد. این مسئله بیشتر در بُعد اجتماعی توسعه پایدار مطرح است. از این رو این بُعد از توسعه پایدار به دلیل فراهم‌سازی بسترهای سایر ابعاد توسعه پایدار به موازات حفظ محیط زیست و منابع موجود حائز اهمیت خاصی است. بر این اساس در این

پیشنهادها

براساس نتایج حاصل از مشاهدات میدانی محققین و نتایج حاصل از انجام تحقیق پیشنهادهای زیر در جهت افزایش پایداری اجتماعی در محلات مورد مطالعه و سایر محلات شهر مشهد ارائه می‌گردد.

➤ ایجاد تعادل اجتماعی و فضایی در توزیع و دسترسی به خدمات و تسهیلات شهری حداقل در سطح مناطق شهر، اولین گام و زمینه‌ساز اصلی ایجاد توسعه پایدار اجتماعی است؛

➤ ارتقای سطح رضایت از مسکن از طریق برنامه‌های تأمین مسکن که بتواند پاسخگوی نیازهای گروههای کم‌درآمد و متوسط شهری باشد، تا از این طریق بتوان کیفیت زندگی به‌ویژه در مناطقی که از نظر پایداری در سطح پایینی قرار دارند، را ارتقا داد؛

➤ افزایش برنامه‌های فرهنگی در تمام محلات و مناطق شهر، به‌ویژه مناطق حاشیه‌نشین در جهت ارتقا سطح فرهنگ شهروندان و آشنایی آن‌ها با فرهنگ شهری و شهروندی.

➤ ایجاد و گسترش حس هویت مکانی و محله‌ای برای ساکنان شهر در جهت افزایش مشارکت ساکنان محله‌ها با یکدیگر و افزایش حس مسئولیت‌پذیری به ویژه در محلاتی همچون محله نیزه؛

➤ بهره‌گیری از شاخص‌های ارتقا امنیت از طریق طراحی کالبدی (CPTED) به‌منظور افزایش احساس امنیت در محلات مورد مطالعه به‌ویژه محلات با پایداری اجتماعی پایین؛

➤ افزایش حضور پلیس و قابل‌رؤیت ساختن فضاهای عمومی محلات در جهت کاهش رفتارهای وندالیستی در محلات با پایداری اجتماعی پایین.

منابع

۱. انصاری ارجمند، محسن. سیدمصطفی حسینی و گلشن کاویان پور، سنجش سرمایه اجتماعی در محلات شهر مشهد (مطالعه موردی: محلات منطقه ۳)، فصلنامه مطالعات اجتماعی و فرهنگی خراسان، دوره ده، شماره سی و هفت، خراسان جنوبی.
۲. اطهاری، جمال. ۱۳۸۳. تحولات نظام مدیریت فضایی و شهری برای توسعه پایدار محله‌ای در فرانسه. چکیده مقالات همایش توسعه محله‌ای، تهران، شهرداری تهران.
۳. الیوت، آ. جنیفر. ۱۳۷۸. بررسی مفاهیم توسعه پایدار، مترجم: احمد بالان، ماهنامه جهاد، دوره نوزدهم، شماره‌های دویست و هجده و دویست و نوزده، تهران، وزارت جهاد کشاورزی.
۴. پورطاهری، مهدی. حمداله سجاسی قیداری و طاهره صادقلو. ۱۳۸۹. سنجش و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی در مناطق روستایی با استفاده از تکنیک رتبه‌بندی براساس تشابه به حل ایده آل فازی (مطالعه موردی: دهستان حومه بخش مرکزی شهرستان خدابنده). مجله پژوهش‌های روستایی، دوره یک، شماره یک.
۵. چپ من، دیوید. ۱۳۸۴. آفرینش محلات و مکان‌ها در محیط انسان ساخت. ترجمه: شهرزاد فریادی و منوچهر طبیبیان، تهران، دانشگاه تهران.
۶. رصافی، امیرعباس و شیما زرابادی‌پور. ۱۳۸۸. بررسی توسعه پایدار حمل و نقل در ایران با استفاده از تحلیل چند هدفی. علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره یازدهم، شماره دو.
۷. رضوانی، محمدرضا و حسین منصوریان. ۱۳۸۷. سنجش کیفیت زندگی: بررسی مفاهیم، شاخص‌ها، مدل‌ها و ارائه مدل پیشنهادی برای نواحی روستایی. فصلنامه روستا و توسعه، دوره یازدهم، شماره سوم، موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی وزارت جهاد کشاورزی.
۸. زارع شاه‌آبادی، اکبر. مسعود حاجی‌زاده میمندهی و خدیجه زارع بیدکی. ۱۳۹۲. سنجش پایداری اجتماعی در بین محله‌های قدیم و جدید شهر یزد. فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال سوم، شماره هفت، تهران.
۹. سالمی، مریم. محمدرضا حمزه‌ای و علی‌اصغر میرک‌زاده. ۱۳۹۰. سنجش پایداری اجتماعی زنان روستایی شهرستان سنقر. مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان، سال نهم، شماره یک، تهران، دانشگاه الزهرا.
۱۰. سرایی، محمدحسین. سیدمصطفی حسینی. ۱۳۹۳. کاربرد تکنیک‌های نوین تصمیم‌گیری چند منظوره در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای. چاپ اول. یزد، دانشگاه یزد.
۱۱. شکوهی، محمد اجزا و سیدمصطفی حسینی. ۱۳۹۴. سنجش و ارزیابی کیفیت زندگی در جهت دستیابی به توسعه پایدار (مطالعه موردی: محلات شهر یزد). فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، سال چهارم، شماره پانزدهم، اصفهان.

24. Dempsey, N., Brown, C., and Bramley, G. 2012. The key to sustainable urban development in UK cities? The influence of density on social sustainability. *Progress in Planning*, 3: 77, UK.
25. Houghton, G., and Hunter, C. 2005. *Sustainable Cities*, London, Taylor & Francis e-Library.
26. Epley, R.D. and Menon, M. 2007. A Method of Assembling Cross-sectional Indicators into a Community Quality of Life, *Social Indicators*, 28: 2.
27. Hugh, B. 2000. *Sustainable communities: The potential for eco-neighborhoods*. London, Earth scans Publication Ltd.
28. Li, Feng, Liu, Xusheng, Hu, Wang, Rusong, Yang, Weneui, Li, Dong, and Zhao, Dan, 2009. Measurement indicators and an evaluation approach for assessing urban sustainable development: A case study for China's Jining City, *Landscape and Urban Planning*, 90: 3-4, Michigan.
29. Long, Danial, 2003. *A Toolkit of Indicators of Sustainable Communities*. Liverpool: John Moores University, Housing Corporation and European Institute for Urban Affairs.
30. Rob, Krueger and Savage, Lydia, 2007. City-regions and social reproduction: A place for sustainable development?. *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 31, No. 1, Cambridge.
31. Sarai, Mohammad Hossein, Hosseini, Seyed Mostafa, Abbasi, Zahra and Kobra Sorkhkamal. (2015). Evaluation Quality of Life in Yazd City, *Cumhuriyet Science Journal*, 36: 3.
32. Samuelsson, Bo and Azar, Christian, 2004. From Here to Sustainability—Is the Lisbon/Goteborg agenda delivering? *Chalmers University of Technology, Centre for Environment and Sustainability*.
33. Tudela, Alejandro, 1999. Development of a multi criteria framework to analyses inter-urban transport investments: an improved analytic hierarchy process in Institute for Transport Studies. Leeds, University of Leeds.
34. Zellner, Moria, 200. A new framework for urban sustainability assessment: Linking complexity, information and policy, *Computers, Environment and Urban Systems*. *Environment and Urban Systems*, 32: 6, New York.
۱۲. صالحی، اسماعیل. ۱۳۸۷. ویژگی‌های محیطی فضاهای شهری امن. تهران. مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی و معماری.
۱۳. صفایی پور، مسعود و حبیبه روزبه، ۱۳۹۲. هویت و توسعه پایدار محله‌ای در شهر شیراز مورد: محله فخرآباد. فصلنامه جغرافیا و توسعه، دوره یازدهم، شماره سی و یک.
۱۴. عامری، محمود. مجیدعباسپور. روح‌اله کاظمی و فاطمه زاهد. ۱۳۹۰. ارائه الگویی جهت جلب مشارکت مردم در طرح‌های توسعه پایدار حمل و نقل زمینی. فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره سیزدهم، شماره دوم، تهران، دانشگاه آزاد.
۱۵. عاشورلو، محراب. ۱۳۹۱. تحلیل شاخص‌های پایداری محله‌ای در منطقه سه شهر اصفهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استنادراهنما: صفر قائد رحمتی، دانشگاه یزد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری.
۱۶. فتاحی، احداله. ناصر بیات. علی امیری و رضا نعمتی. ۱۳۹۲. سنجش و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان دلفان با استفاده از مدل تصمیم‌گیری وایکور (مطالعه موردی: دهستان خاوه شمالی)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال سوم، شماره یازدهم، قشم.
۱۷. کامیار، غلامرضا. ۱۳۷۹. حقوق شهرسازی، تهران، امجد.
۱۸. مشکینی، ابوالفضل. کاظم برهانی و رضا شعبان‌زاده نمینی، ۱۳۹۲. تحلیل فضایی سنجش پایداری اجتماعی شهری (مورد مطالعه: مناطق ۲۲ گانه شهر تهران). فصلنامه جغرافیا، سال یازدهم، شماره سی و نهم، تهران.
۱۹. مهندسین مشاور فرهاد. ۱۳۸۷. چشم‌انداز و الگوی عمومی توسعه و عمران کلان‌شهر مشهد. مشهد، شهرداری مشهد.
۲۰. مولدان، بدریچ و سوزان بیلهارز. ۱۳۸۱. شاخص‌های توسعه پایدار، ترجمه: حداد تهرانی و ناصر محرم‌نژاد. تهران، سازمان محیط زیست.
۲۱. نظریور، محمدنقی. ۱۳۷۸. ارزش‌ها و توسعه: بررسی موردی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. تهران، مازیار.
22. Carmona, Matthew. Heath, Tim. Oc, Taner and Tiesdell Steve, 2003. *Public Places, Urban Spaces*. New York, Architectural Press.
23. Colantonio, A. and Shiers, D. 2007. *Measuring social sustainability: best practice from urban renewal in the EU*. Oxford Brookes University, Oxford.

